

wraz z katalogiem jej druków (Wanda Karcucińska). Po części – ale tylko po części! – rekompensują one brak osobnego rozdziału o jakże bogatym dorobku naukowym i polemicznym poznańskich jezuitów.

Z materiałów do *Encyklopedii wiedzy o jezuitach* (1997) pochodzą dane o profesorach kolegium (mam wątpliwości co do celowości ich tu powtórzenia ze względu na charakter opracowania i krąg odbiorców). Inne teksty dotyczą również spraw osobowych a zwłaszcza działalności kulturalno-oświatowej i historii sztuki. Niektóre mają charakter szkicowy lub wskazują na konieczność podjęcia tematu przez profesjonalistów.

Inicjatywa wydania tomu o *dawnych jezuitach* okazała się trafna, realizacja również – w zasadzie – udana. Zwłaszcza, że badacze łatwiej dostrzegają teraz luki w stanie badań

i tematy wymagające pilnego opracowania. Societas Jesu zostawiła w Poznaniu do dziś trwałe ślady, głównymi materialnymi przejawami są historyczne budowle – dawnej świątyni zakonnej (obecna fara) oraz budowle kolegium, obecna siedziba władz miejskich przy Placu Kolegiackim. Poznań może się poszczycić znakomitymi wielkopolskimi jezuitami, zwłaszcza Jakubem Wujkiem i Stanisławem Grodzickim. Temat jezuicki zaś nie jest zupełnie antykwareczny – świadczy o tym choćby niedawne (początek 1998 r.) „odkrycie” prasowe rzekomych początków uniwersyteckiego Poznania z pierwszych lat XVII stulecia. Ale to temat związany raczej z kulturą historyczną i wykraczający poza ramy tego zwięzłego omówienia interesującego tomu studiów i przyczynków do dziejów dawnych poznańskich jezuitów.

Marceli Kosman

Nauczanie w dawnych wiekach. Edukacja w średniowieczu i u progu ery nowożytnej. Polska na tle Europy, pod. red. W. Iwańczaka i K. Brachy, Kielce 1997, ss. 320

Prezentowany tom zawiera materiały z konferencji zorganizowanej przez Instytut Historii WSP w Kielcach, która odbyła się w maju 1995 roku. Jak wskazuje podtytuł są to rozważania poświęcone nauczaniu w czasach średniowiecza i w początkach epoki nowożytnej.

Zaprezentowane na konferencji materiały podzielono na cztery części. Pierwsza objęła rozprawy poświęcone organizacji i strukturze szkolnictwa. Dominują tutaj zdecydowanie zagadnienia polskie, zaledwie jeden tekst poza tę tematykę wykracza. Kilku autorów zajęło się najniższymi szkołami – parafialnymi. Na początku Eugeniusz Wiśniowski przedstawił sieć szkół parafialnych w Polsce na przełomie XV i XVI wieku i wykazał na podstawie analizy źródeł (głównie w oparciu o występowanie określeń związanych z osobą nauczyciela), że była ona na naszych ziemiach w okresie przedreformacyjnym stosunkowo gęsta i pod tym

względem nie odbiegaliśmy od innych państw. Temu typowi szkolnictwa poświęcone są także studia Adama Fijałkowskiego (szkolnictwo parafialne na Mazowszu), Marka Derwicha (szkoły w dobrach Opactwa Łysogórskiego oraz Jana Krukowskiego (nauczyciele krakowskich szkół parafialnych w XVII wieku). Szkolnictwem w różnych regionach polskich zajęli się Jacek Wiesiołowski (Wielkopolska – w końcu średniowiecza) i Wacław Urban (Małopolska w okresie od XVI do XVIII w.). Innym rodzajem szkół średniowiecznych – szkołami kolegiackimi zajęł się Jan Ryś, ale ograniczył swoje rozważania do terytorium Małopolski. Roman Pelczar przedstawił wycinek z dziejów szkolnictwa zakonnego na Rusi Czerwonej, mianowicie działalność burs muzyków w XVII i XVIII wieku.

Drugi blok tematyczny nazwany „Nauczanie ludu (wieś i miasto)” obejmuje rozważania na temat katechezy (Stanisław Bylina

i Krzysztof Bracha), edukacyjnych treści jasełek (Beata Wojciechowska) oraz dwa studia terytorialnie wykraczające poza nasze ziemie. Pierwsze – Włodzimierza Batoga o „Opowieściach kanterberyjskich” i Hany Patkovej o bractwach i szkołach w późnośredniowiecznych Czechach.

Trzeci blok – „Modele i narzędzia edukacji” – obejmuje teksty bardzo różnorodne. Na początku Edward Potkowski specjalista od piśmiennictwa średniowiecznego przedstawił szkołę jako miejsce działalności pisarskiej. Kolejne studia dotyczą wychowania w kręgu kultury dworskiej – Wojciech Iwańczak przedstawił wychowanie rycerskie w średniowiecznych Czechach, a Małgorzata Wilska wychowanie na dworze jagiellońskim. Beata Janowska zajęła się wychowaniem dziewcząt w Polsce średniowiecznej. Henryk Gmiterek przedstawił wychowanie duchownych w środowisku Jednoty braci czeskich. Natomiast Alicja Karłowska-Kamzowa omówiła znaczenie kształcące ilustracji w traktacie Jakuba de Cessolis *Księga figur*

szachowych, a Ryszard Kiersnowski dydaktyczne funkcje monet w średniowieczu.

Ostatnia grupa rozpraw dotyczy uniwersyteckiego kręgu. I tak Jadwiga Krzyżaniakowa przedstawiła problem i propozycje badawcze dotyczące wpływu uniwersytetu na różne dziedziny życia w średniowieczu. Marian Chachaj zajął się problematyką wpływu wykształcenia wyższego na karierę w szesnastowiecznej Polsce. Lech Mokrzecki zaprezentował luteranckie gimnazja akademickie w strukturze oświaty okresu staropolskiego.

Duża różnorodność tekstów, jak zwykle w przypadku tak szerokiej formuły konferencji, powoduje że materiały zainteresować mogą przedstawicieli rozmaitych dziedzin nauk – historyków, historyków wychowania, historyków sztuki i in. Jednocześnie pokazują jak wiele jeszcze w zakresie badań nad średniowieczną i wczesnonowożytną edukacją jest do zrobienia.

Dorota Żołądź-Strzelczyk

Antoni Smolański, Stosunki służbowe i warunki pracy nauczycieli w Polsce do 1939 r., Opole 1994, ss. 112

Publikacja ta jest kontynuacją poprzedniej pracy pt. *Uposażenie nauczycieli w Polsce. Zarys historyczny do 1939 r.* (Opole 1990) oraz dopełnieniem opracowania pt. *Osoba i zawód nauczyciela w polskiej myśli pedagogicznej do 1939 r.* (Wrocław 1983). Dzięki wspomnianym uzupełnieniom Czytelnik otrzymuje pełny obraz rzeczywistych dziejów nauczycielstwa w Polsce, poczynając od średniowiecza aż do 1939 roku.

Opracowanie składa się ze wstępu, dwunastu rozdziałów oraz zakończenia. We wstępie Autor wskazuje na związek recenzowanej pracy z wcześniejszymi publikacjami oraz zapowiada wydanie kolejnej pracy traktującej o historii zawodu nauczyciela w Polsce.

W rozdziale pierwszym zatytułowanym „Angażowanie nauczycieli do pracy” zawarta

została odpowiedź na dwa pytania: kto w minionych wiekach zatrudniał nauczycieli do pracy w szkole oraz jakie stosowano procedury angażowania?

„Tytuły służbowe” – to temat drugiego rozdziału, z którego Czytelnik dowiaduje się m.in., jakie tytuły służbowe występowały w zawodzie nauczycielskim oraz jak kształtowały się w analizowanych stuleciach. Najpierw żywiło to i zwyczajowo, dopiero w wieku XVIII i XIX wraz z pojawieniem się ustawodawstwa szkolnego niektóre tytuły zawodowe zostały wprowadzone urzędowo.

Rozdział trzeci noszący tytuł „Nauczycielskie wędrowniki i granice stabilizacji” zawiera analizę przyczyn nauczycielskich peregrynacji. Najważniejsze z nich to: złe traktowanie nauczycieli przez proboszczów, niskie uposażenie,